

בעניני מנורה וחנוכה

כתב הרמב"ם פרק ג' מתמידין ומוספין הל' י': דישון המנורה והטבת הנרות בכוקר ובין הערבים מצות עשה שנאמר "יערוך אותו אהרן ובניו וכו'", ובהל' י"ב כתב: מהו דישון המנורה, כל נר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שבנר, ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר במידה, והוא חצי לוג, וזה שמסיר משליכו במקום הרשן אצל המזבח עם דישון המזבח הפנימי והחיצון ומדליק נר שכבה, והדלקת הנרות היא הטבתם, ונר שמצאו שלא כבה מתקנו עכ"ל.

ועל הא דכתב הרמב"ם דהדלקת הנרות היא הטבתם, תמה הגר"ח בספרו בהלכות ביאת מקדש, דהרי בהדיא אמרינן בגמ' יומא כ"ד דהטבת הנרות עבודה והדלקה לאו עבודה, ותירץ דהדלקת הנרות אין המצוה במעשה הדלקה, רק דעיקר המצוה שיהיו הנרות דולקים תמיד, וכזה שהנרות דולקים תמיד בהכי הוא דמקיימין מצות הטבה ועצם מעשה הדלקה לא שייך למצוה זו, משא"כ דישון והנחת השמן שייך לעצם מעשה המצוה של הטבה, ומעשה הדישון ונתינת השמן חשיבא עבודה ומעצם דין מעשה הטבה ודוק.

והנה מה שכתב הרמב"ם ונר שמצאו שלא כבה מתקנו, צריכים לפרש שבזה שמתקנו מקיים מצות הטבת הנרות דהרי יש מצוה להטיב הנרות בבקר ובין הערבים. והנה בספרי פרשה בהעלותך איתא: לפי שנאמר "יאירו שבעת הנרות" שומע אני שיהיו דולקין לעולם — תלמוד לומר "מערב עד בקר", אי מערב ועד בקר יכול יכבס, ת"ל "יאירו שבעה הנרות" הא כיצד — יאירו שבעת הנרות מערב ועד בקר, לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי תדיר שממנו מדליק את המנורה עכ"ל. וכתב הרשב"א בתשובת סי' ש"ט ומכאן, מהספרי, תשובה להרמב"ם ז"ל שכתב בכל הנרות שאם מצאן שכ' בבקר מטיבין ומדליקין, וכתב הרשב"א ונראה לי שסמך הרב על מה שאמר ר' פרק שתי מדות דף פ"ח ע"ב אמר ר' יוחנן נר שכבה נידשן השמן נידשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה ואיתמר נמי אמר ר' יוחנן, ואמרי ליה אמר רבי חנינא אמר רבי נר שכבה נידשן שמה נידשנה הפתילה כיצד עושה מטיבה ונותן בה שמן כמדתה ראשונה ומדליקה, דאלמא בשעה שמטיבה מדליקה, ולא מדליקה בשעת העלאה בין הערבים קאמר, חדא דלא משמע כן, ועוד דאמרינן התם: יתיב רבי זריקא וקא מיבעיא ליה: כשהוא נותן בה שמן כמדת ראשונה או כמדת שחסרה? ואי מדליקה לערב קאמר פשיטא כמידת ראשונה הוא נותן בה, אלא שמדליקה לאלתר קאמר, ולפיכך שאל ר' זריקא כיון שאין מדליקין אלא שלא יהא דולק באותו שמן עד שעת העלאה דבין הערבים, לא יהא זקוק ליתן בו שמן אלא במה שחסר להיות דולק עד בין הערבים צריך הוא להיטיבו ולהדליקו, ומדקאמר

נר שכבה סתם משמע דבאי זה נר שבכל שבעת הנרות קאמר ולא בנר מערכי או בשני נרות מזרחיין לצד עיי"ש.

ומפני שהרמב"ם והרשב"א חולקין בדין של הדלקת הנרות, דלהרמב"ם הדלקת הנרות היא הטבתן, ולא ילפינן מפסוק אחר לדין הדלקה, וממילא כיון שיש דין הטבה בכקר וכין הערבים לפיכך אם כבה בכקר צריך להדליק לשיטת הרמב"ם, אבל הרשב"א שהעלאה היא הדלקה וההטבה אינה הדלקה אלא דישון השמן והפתילה, לפיכך סובר שדין הדלקה זה דוקא בערב והטבה בכקר, דכתיב "בבקר בהטיבו את הנרות", וסובר הרשב"א עוד דאם מצאן דולקין בכקר מניחן במקומן עד הערב, אבל בין הערבים כשעת העלאה אפילו כולן דולקין מדשן ומדליקן דכתיב "יערך אותו אהרן וכניו מערב עד בקר", וכן ברמב"ן בשבת דף כ"ב עיי"ש בדין זה.

ולפי שיטת הרמב"ם נראה, נר שמצאו שלא כבה מתקנו, משמע שאפילו לא כבה אפילו בערב אינו מכבה אותו, שכתב סתם נר שמצאו שלא כבה מתקנו. והטעם פשוט כיון דלדידיה יש דין הדלקה גם בכקר וזה מטעם הטבה כמבואר בדבריו וכיון שלא כבה מקיים בזה דין הטבה בעצם דין ההדלקה ואם כן גם בערב אם לא כבה מניח אותו ואסור לכבות כיון שמקיים בזה דין הטבה בזה שהנרות דלוקים.

והרשב"א למד הדין שלו מהספרי שהבאתי למעלה: אי מערב ועד בקר יכול יכבס ת"ל יאירו שבעת הנרות מערב ועד בקר. ושיטת הרמב"ם מוכחת ממדרש תנחומא פרשה תצוה: א"ר חנינא סגן הכהנים: אני הייתי משמש בבית המקדש ומעשה ניסים היה במנורה, משהיו מדליקין אותה מראש השנה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת וכו' ולמה כך, אלא כך אמר הקב"ה פעם אחת בשנה יהיו מדליקין את המנורה, לפיכך יהיו מדליקין שמן זית זך כתית, אבל למנחות שהיו מקריבין בכל יום — לא. מפורש במדרש כהרמב"ם שלא היה דין לכבות את המנורה בערב ודלא כהרשב"א והרמב"ן והספרי. ולשיטת הרמב"ם מקיימין בזה דין מצות הטבה במה שהמנורה דולקת.

והנה לשיטת הרשב"א שיש שתי מצות במנורה, דין הדלקה מטעם העלאה, ומצות הטבה "בבקר בכקר בהטיבו את הנרות", והדלקה לאו עבודה, והטבה הוי עבודה, ועיין בריטב"א יומא דלהכי לא אפקיה בלשון חזיון וכתיב בהעלות או בהעלותך, לומר דלאו עבודה היא. והנה לפי הירושלמי שקלים פרק ד' הל' ב' דהשלחן והמנורה, והמזכרות מעכבות בעבודת פנים, ואם אין מזבח ושלחן אי אפשר לקיים מצות מנורה זה דוקא לדין הטבה שזה תלוי בדין עבודה וזר חייב עליה מיתה, אבל מצות הדלקה שזה לא תלוי בדין עבודה יתקיים אפילו אין מזבח בפנים בדין הדלקה אין לו שייכות לדין הטבה שזה מדיני עבודה, ודין הדלקה זה דין מצוה בכלי המקדש. בשלמא לשיטת

הרמב"ם דהדלקת הנרות היא הטבתם ומה שהנר מודלק מקיים כזה דין הטבה וכיון שאם אין מזבח על המקום מעכב בעבודת פנים ונתבטל דין הטבה מהמנורה ממילא אין הדלקה, אבל להרשב"א הם שני דינים מיוחדים.

ובזה תתיישב קושית הגאון הגדול ר' מנחם זמבה זצ"ל על מגילת תענית פרק ט' וז"ל הכריתא ומה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים — אלא בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל וכנו את המזבח ותיקנו בו כלי שרת והיו מתעסקים בו שמונת ימים עכ"ל. מבואר בכרייתא דהיו מתעסקין בתיקון המזבח והיכל כל שמונת ימים, ועיין בע"ז דף נ"ג. אם כן כל שמונת ימים לא הקריבו שום קרבן כל זמן שלא תקנו והיה רק הדלקת הנרות לפי שנודמן להם בנס שמן טהור. ולפי הירושלמי שקלים פרק ד' הל' ב' דהשלחן והמנורה והפרוכת מעכבות זה את זה כעבודת פנים אין הדליקו מנורה בחנוכה כיון שלא היה מזבח. ולפי דברינו בהרשב"א מוכן דמה שמעכבות בעבודת פנים זה רק בדין דישון המנורה והטבתה שזה שייך לעבודת פנים, אבל הדלקה לשיטת הרשב"א, שאין זו עבודה וזוהי מצוה מיוחדת ואין זה שייכות לעבודת פנים לא יעכב אם לא יהיה מזבח, ויקיים מצות הדלקה בלי הטבה שדוקא הטבה תלויה בדין עבודת פנים כמו שולחן ורוק.

ולפי זה יוצא חידוש מה דאמרינן נר שכבה נדשן השמן נדשנה הפתילה הוא רק במקום שיש מצות הטבה, ודישון זה מדין הטבה שכבה הנר בבקר שיש מצות הטבה חל על זה שם דשן בין על השמן בין על הפתילה, אבל במקום שאין מזבח ויש רק מנורה כהיכל כיון שזה שמעכב בעבודת פנים זה רק בדין הטבה כיון שזה מעצם דיני עבודת פנים והוי לה דין כמו מזבח לענין זה ולפיכך זר חייב מיתה, אבל מצות הדלקה במקום שאין דין הטבה לא חל על השמן שכבה דין דשן כיון שאין מצות דישון משום הטבה שאין מזבח ויכול להדליק מהשמן הנשאר בבקר אף שכבה.

ובזה ניחא קושית השפת אמת מנחות פ"ח וז"ל: נר שכבה נדשנה הפתילה, מכאן קשה על מ"ש הכית יוסף בריש הל' חנוכה דבכל יום נשאר השמן שבנרות מלאין (וכן הוא במאירי שבת דף כ"א ע"ב ויש מי שפירש שאף הם הרגישו במיעוט השמן וחלקוהו לשמנה לילות כשיעור וכו' ואין נראה לי שא"כ היו סומכין על הנס בליל ראשון עי"ש). דהא הכא מוכח דבכה"ג צריכין להסיר השמן וליתן שמן אחר, וע"כ דבהפך היה הנס ולא בהנרות? אך באמת י"ל דדוקא נר שכבה מדשן השמן אבל כשהיה דולק היה נשאר דולק כך כל שמונה ימים, וכ"כ בספר זית רענן על הילקוט פרשה בהעלותך דכשהיה דולק אסור היה לכבות. מיהו לקמן גבי מלמטה למעלה שיעורו, כתב רש"י דהשאר היו משליכין לחוץ, משמע דרשאיין לכבותו וצ"ע. ע"כ דבריו הנחמדים.

ולפי דברינו אפשר לתרץ את דברי המאירי והב"י דכיון שלא היה מזבח בנוי אף אם כבו כל יום את המנורה לא נעשה שם השמן דשן, דמה דהמזבח והשלחן והמנורה מעכבים בעבודת פנים הסברנו שזה רק בדין הטבה שזה שייך לדין עבודה, אבל הדלקה לשיטת הרשב"א דילפינן מהעלה בזה אין שייכות לדין מזבח אלא שזה דין בכלי של המנורה להדליקה בכל ערב ואין זו עבודה, וכיון שלא היה עוד מזבח בנוי כל שמונת ימים לפי המגילת תענית ולא היה מצות דישון המנורה והטבה, וממילא לא חל על השמן דין דשן אפילו שכבה. ועוד שזה מפורש בהרשב"א בחשובה ש"ט דכשעת העלאה דהיינו בין הערבים אפילו כולן דולקין מדשנן ומדליקין, דכתיב "יערך אותו אהרן ובניו מערב ועד בקר", וכיון שמכבה לפנות ערב את הנרות אפילו כשדולקין הרי נעשה דשן, ומוכח כמו שכתבתי. אף שיש לדחות שאין ראיה מהרשב"א לפי דברינו דזה דוקא מדין הטבה צריך לכבותם ולערוך אותם מחדש אבל בזמן שאין מזבח כיון שנחבטל דין הטבה אין עליו דין לכבותם, אבל עיין ברמב"ן שבת ששם מוכח שזה דין בהדלקה ע"ש.

אבל לשיטת הרמב"ם הוכחנו לעיל שכיון שהדלקה ממצות הטבה לא צריכים לכבותם אם הנרות דולקין אפילו זמן ממושך כיון דכמה שהם מודלקין מקיים מצות הטבה, וכן הוכחנו ממדרש תנחומא כדבריו, ולא קשה קושית השפת אמת. והוציאו מזה מוכח מהרמב"ם פרק ג' מהלכות חנוכה הלכה ב' וז"ל: ולא היה בו להדליק אלא יום אחד והדליקו ממנו נרות המערכה ח' ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור ע"כ, מוכח שהנס היה כהפך דהדליקו ממנו ולא בהמנורה, ודוק.

בענין מנוי כ"ג ורבוני בגדים

הנה הרמב"ם בפרק ד' מה' כלי המקדש הל' י"ג כתב וז"ל: כיצד מרבין אותו בבגדים לובש שמונה בגדים ופושטן וחוזר ולובשן לאחר שבעת ימים יום אחר יום שנאמר שבעת ימים ילכשם הכהן תחתיו מבניו, וכשם שרבוני בגדים ז' כך משיחה בשמן המשחה ז' יום אחר יום ואם עבד קודם שיתרבה בכגדים כל שבעה או קודם שימשח כל שבעה עבודתו כשרה, הואיל ונתרבה או נמשח פעם אחת נעשה כהן גדול לכל דבר עכ"ל. והראב"ד השיג עליו. א"א נראה מרביו ימים שהיה בהם המשחה לא היה עובד ואין זה מן החכמה אלא כשאמרו נתרבה שבעה ונמשח שבעה רבענין שבעה לכתחלה הני מילי לעבודת יוה"כ אבל לעבודת אותן ימים בכל יום עובד בשמונה כגדים עכ"ל.